

Από τη βιομηχανική κληρονομιά στη μουσειοπαιδαγωγική πράξη: Οι Καπναποθήκες Παπαπέτρου στο Αγρίνιο ως πεδίο τοποκεντρικής και συμμετοχικής μάθησης

Γεώργιος Κούρτης
Εκπαιδευτικός ΠΕ06, M.Ed., M.Sc.
gekourtis@gmail.com

► ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα μελέτη εξετάζει τις Καπναποθήκες Παπαπέτρου στο Αγρίνιο ως μελέτη περίπτωσης για τη σύνδεση της βιομηχανικής κληρονομιάς με τη μουσειοπαιδαγωγική και τη μη τυπική εκπαίδευση. Το κτήριο, που παραμένει εγκαταλελειμμένο από τη δεκαετία του 1980, βρίσκεται σήμερα στη φάση δημοπράτησης για την αποκατάστασή του ως Διαχρονικό Μουσείο Αιτωλοακαρνανίας. Προτείνεται ο χώρος να αντιμετωπιστεί ως μαθησιακό, πολιτισμικό και κοινωνικό πεδίο. Μεθοδολογικά, η εργασία βασίζεται σε βιβλιογραφική ανασκόπηση κειμένων πολιτιστικής πολιτικής και σε σχεδιαστική προσέγγιση μουσειοπαιδαγωγικού πλαισίου. Η συζήτηση οργανώνεται γύρω από τρεις άξονες: την προσαρμοστική νέα χρήση, τον εκπαιδευτικό ρόλο των μουσείων σύμφωνα με τον ορισμό του ICOM (2022) και τις αρχές της τοποκεντρικής, συμμετοχικής και βιωματικής μάθησης. Στη βάση αυτή προτείνεται ένα μουσειοπαιδαγωγικό πλαίσιο και παρουσιάζεται στο Παράρτημα, με συντομία, ένα εκπαιδευτικό σενάριο για μαθητές Γυμνασίου. Υποστηρίζεται ότι η εκπαιδευτική διάσταση πρέπει να ενσωματωθεί στον αρχικό σχεδιασμό του μουσείου, ώστε η πολιτιστική αξιοποίηση του κτηρίου στο μέλλον να αποκτήσει ουσιαστικό κοινωνικό αποτύπωμα.

Λέξεις-κλειδιά: Βιομηχανική Κληρονομιά, Μουσειοπαιδαγωγική, Μάθηση, Συμμετοχική Πολιτιστική Κληρονομιά, Καπναποθήκες Παπαπέτρου, Αγρίνιο.

► ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η βιομηχανική κληρονομιά εκτός από τη διατήρηση ή την αισθητική αποκατάσταση ενός μνημείου, περιλαμβάνει τη διάσωση υλικών και άυλων στοιχείων της εργασίας, της τεχνογνωσίας, των κοινωνικών σχέσεων και των τοπικών ταυτοτήτων που αναπτύχθηκαν γύρω από την παραγωγή (Smith, 2006). Οι καπναποθήκες του Αγρινίου έχουν συνδεθεί στενά με την οικονομική και κοινωνική ιστορία της πόλης. Οι ενέργειες του Δήμου Αγρινίου για την αποκατάσταση των Καπναποθηκών Παπαπέτρου, άνοιξαν τη συζήτηση για νέες χρήσεις που δε θα περιορίζονται μόνο στη συντήρησή τους, αλλά θα θέτουν και ζητήματα περιεχομένου, κοινού και εκπαιδευτικού ρόλου του χώρου.

Στη διεθνή βιβλιογραφία επισημαίνεται ότι η επιτυχία νέων χρήσεων που αφορούν κτήρια βιομηχανικής κληρονομιάς δεν εξαρτάται μόνο από τεχνικούς και οικονομικούς παράγοντες. Εξίσου σημαντικό είναι η νέα χρήση να καλλιεργεί κοινωνικό νόημα, να ευνοεί τη συμμετοχή του κοινού και να δημιουργεί ισχυρούς δεσμούς με τον

τόπο και την κοινωνία (De Gregorio, De Vita, De Berardinis, Palmero, & Risdonne, 2020; Song, Chen, Yang, & Zhu, 2024). Ο πρόσφατος ορισμός του μουσείου όπως εγκρίθηκε από την έκτακτη Γενική Συνέλευση του ICOM (2022) ενισχύει αυτή την κατεύθυνση, τοποθετώντας τη μάθηση, τη συμμετοχή και την κοινότητα στον πυρήνα της αποστολής των μουσείων. Θεωρούμε ότι, η συζήτηση για τις Καπναποθήκες Παπαπέτρου δε θα πρέπει να επικεντρωθεί μόνο στο ποιος θα είναι ο νέος ρόλος του κτηρίου, αλλά και στο πώς η ιστορία του τόπου θα γίνει αντικείμενο μάθησης μέσα από αυτό.

Η παρούσα εργασία στοχεύει στην ανάδειξη των Καπναποθηκών Παπαπέτρου ως πεδίο συνάντησης βιομηχανικής κληρονομιάς, τοπικής ιστορίας και μουσειοπαιδαγωγικής. Η βιομηχανική κληρονομιά και η επαναχρησιμοποίηση ιστορικών κτηρίων έχουν απασχολήσει εκτενώς τη διεθνή και την ελληνική βιβλιογραφία (Κόκκινος & Αλεξάκη, 2002). Ωστόσο, εξ όσων γνωρίζουμε, η συγκεκριμένη περίπτωση δεν έχει μέχρι σήμερα αναδειχθεί υπό το πρίσμα της μουσειοπαιδαγωγικής.

► ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Οι σύγχρονες θεωρίες δεν προσεγγίζουν τη βιομηχανική κληρονομιά μόνο από τη μνημειακή οπτική, αλλά και μέσα από ένα ευρύτερο πλαίσιο που θεωρεί τους βιομηχανικούς χώρους ως τόπους με ιστορική, κοινωνική και πολιτισμική σημασία. Η Smith (2006) υπογράμμισε ότι η κληρονομιά δεν είναι απλώς ένα αντικείμενο ή ένας τόπος, αλλά μια πολιτισμική διαδικασία που εμπλέκει διεργασίες μνήμης, ταυτότητας και νοηματοδότησης. Η προσαρμοστική επαναχρησιμοποίηση θεωρείται σημαντικό εργαλείο προστασίας, επειδή δίνει σε ένα κτήριο τη δυνατότητα να παραμένει ενεργό στον αστικό και κοινωνικό ιστό, χωρίς να αλλοιώνεται ο χαρακτήρας του. Όμως, για να επιτύχει μία τέτοια παρέμβαση θα πρέπει να στηριχθεί στη γνώση του τοπικού πλαισίου, στον σεβασμό στην ιστορική φυσιογνωμία του μνημείου και στην ουσιαστική σύνδεσή του με τις ανάγκες της κοινότητας (De Gregorio et al., 2020; Song et al., 2024).

Σύμφωνα με κατευθυντήριες οδηγίες της UNESCO (2015), τα μουσεία δεν είναι απλώς χώροι φύλαξης αντικειμένων, αλλά χώροι πολιτισμικής μετάδοσης, διαλόγου, μάθησης και εκπαίδευσης τυπικής, μη τυπικής και διά βίου. Η μουσειοπαιδαγωγική εξειδικεύει τον εκπαιδευτικό ρόλο των μουσείων μέσα από τον σχεδιασμό, την υλοποίηση και την αξιολόγηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων που αξιοποιούν το μουσειακό αντικείμενο ως εργαλείο γνώσης, ευαισθητοποίησης και κριτικής σκέψης (Hein, 1998; Νάκου, 2001; Νικονάνου, 2010). Αυτή η θεώρηση είναι σημαντική για περιπτώσεις όπως οι Καπναποθήκες Παπαπέτρου, όπου η νέα χρήση δεν μπορεί να είναι ουδέτερη αφού η ίδια η ιστορία του κτηρίου συνδέεται με τη βιομηχανική μνήμη, την τοπική οικονομία, τη μετανάστευση, την αστικοποίηση και τους κοινωνικούς αγώνες που σχετίστηκαν με τον καπνό.

Ακόμη, η μουσειοπαιδαγωγική έρευνα έχει δείξει ότι η σύνδεση σχολείου και μουσείου μπορεί να οδηγήσει σε περισσότερη συμπεριληπτικές και βιωματικές μορφές μάθησης, όταν οι εκπαιδευτικές δράσεις βασίζονται σε ενεργητική συμμετοχή, εμπειρική διερεύνηση, διαθεματικότητα και συναισθηματική εμπλοκή (Hooper-Greenhill, 2007; Gómez-Hurtado, Cuenca-López, & Borghi, 2020). Η Hooper-Greenhill (2007) υπογράμμισε ότι η μουσειακή μάθηση δεν αποτελεί απλή μεταφορά γνώσης, αλλά μια ενεργή διαδικασία διαμόρφωσης νοήματος, που επηρεάζεται σε μεγάλο

βαθμό από τα προσωπικά, κοινωνικά και χωρικά πλαίσια. Σε χώρους τοπικής ιστορίας και κληρονομιάς, η «τοποκεντρική» μάθηση (place-based learning) δίνει στους/στις μαθητές/τριες τη δυνατότητα να συνδέσουν το παρελθόν με τον σύγχρονο τόπο και να κατανοήσουν την πολιτισμική κληρονομιά ως ζωντανή διαδικασία και όχι αποκομμένη από το παρόν (Gruenewald, 2003; Sgouros & Stirn, 2016; Barzanò et al., 2020).

Συμμετοχικές προσεγγίσεις με επίκεντρο τον τόπο είναι ιδιαίτερα κατάλληλες για τη βιομηχανική κληρονομιά, καθώς οι χώροι αυτοί προσφέρουν αρκετά ερεθίσματα για να συνδεθεί η μάθηση με την καθημερινή ζωή, την οικογενειακή μνήμη και την ιστορία της εργασίας. Επιπλέον, σύγχρονες μορφές διαμεσολάβησης όπως η ψηφιακή αφήγηση, τα διαδραστικά περιβάλλοντα και η παιχνιδοποιημένη μάθηση, μπορούν να εμπλουτίσουν την επίσκεψη και να αυξήσουν το ενδιαφέρον και την ενεργό συμμετοχή, αρκεί να μην υποκαθιστούν το μνημείο αλλά να λειτουργούν ερμηνευτικά και συμπληρωματικά (Li & Zhang, 2025).

► ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η εργασία συνδυάζει βιβλιογραφική ανασκόπηση και σχεδιαστικό (design-based) προσανατολισμό ως προς τη μουσειοπαιδαγωγική πρόταση. Οι Καπναποθήκες Παπαπέτρου επιλέχθηκαν ως μελέτη περίπτωσης γιατί αποτελούν εμβληματικό μνημείο νεότερης βιομηχανικής κληρονομιάς με ενεργή θεσμική προοπτική χρησιμοποίησης του χώρου σε νέο πλαίσιο. Δεν πρόκειται για ένα υποθετικό παράδειγμα, αλλά για χώρο με συγκεκριμένη θεσμική κατοχύρωση και εγκεκριμένο προγραμματικό πλαίσιο. Η ανάλυση δεν αποσκοπεί στην παρουσίαση πρωτογενούς εμπειρικής έρευνας κοινού ούτε στην αξιολόγηση έτοιμου εκπαιδευτικού προγράμματος. Αντίθετα, στοχεύει στη διατύπωση τεκμηριωμένου εννοιολογικού και σχεδιαστικού πλαισίου, το οποίο μπορεί να λειτουργήσει ως βάση για μελλοντική εφαρμοσμένη έρευνα.

Οι προτεινόμενες εκπαιδευτικές κατευθύνσεις δεν προέρχονται από αξιολογημένη εφαρμογή, γεγονός που οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ως μεθοδολογικό περιορισμό. Για τον λόγο αυτό, αποφεύγονται απόλυτες διατυπώσεις για τον αναμενόμενο αντίκτυπο, αναγνωρίζοντας ότι η κοινωνική και εκπαιδευτική αποτελεσματικότητα κάθε πολιτιστικής παρέμβασης οφείλει, τελικά, να επιβεβαιώνεται εμπειρικά.

► ΟΙ ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΕΣ ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ ΩΣ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

Οι Καπναποθήκες Παπαπέτρου είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τη μακρά ιστορία του καπνού στο Αγρίνιο, μιας πόλης που βάσισε σε μεγάλο βαθμό τη νεότερη οικονομική και κοινωνική της ταυτότητα γύρω από την παραγωγή, επεξεργασία και εμπορία καπνού (Δοδόπουλος, 2004). Για το Αγρίνιο ο καπνός υπήρξε πολύ περισσότερο από ένα αγροτικό προϊόν. Ήταν ο κεντρικός μοχλός αστικοποίησης, κοινωνικής διαστρωμάτωσης και συλλογικής ταυτότητας της πόλης. Οι καπναποθήκες κατασκευάστηκαν κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου και φέρουν μέχρι σήμερα μεγάλο ιστορικό φορτίο. Εκτός από αρχιτεκτονικά τεκμήρια, αποτελούν φορείς αφηγήσεων γύρω από τη βιομηχανική ανάπτυξη, την αστική μεταβολή, την εργασιακή εμπειρία - ιδιαίτερα των γυναικών καπνεργατριών- την τοπική επιχειρηματικότητα και τη συλλογική μνήμη.

Σήμερα, το κτήριο παραμένει εγκαταλελειμμένο και χωρίς πρόσβαση στο κοινό, ωστόσο η θεσμική διαδικασία για την αποκατάστασή του και την εκ νέου χρήση του βρίσκεται σε προχωρημένο στάδιο. Το κτήριο ανεγέρθηκε το 1923 ως χώρος επεξεργασίας και αποθήκευσης καπνών, λειτούργησε με διάφορες χρήσεις έως τη δεκαετία του 1980, οπότε και εγκαταλείφθηκε οριστικά, ενώ κηρύχθηκε διατηρητέο μνημείο το 1990. Από το 2001 ανήκει στο Υπουργείο Πολιτισμού. Το εγκεκριμένο πρόγραμμα προβλέπει τη μετατροπή του σε Διαχρονικό Μουσείο Αιτωλοακαρνανίας. Σε αυτό θα στεγάζονται συλλογές από την προϊστορική, την κλασική, τη βυζαντινή και τη μεταβυζαντινή περίοδο, καθώς και Μουσείο Καπνού και η νέα Δημοτική Πινακοθήκη. Ακόμη, το σχέδιο προβλέπει εκθεσιακούς χώρους, εργαστήρια, χώρους εκπαιδευτικών προγραμμάτων και πολυμεσικών εφαρμογών (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2020; Υπουργείο Πολιτισμού, 2023). Πρόσφατα, στα τέλη του 2025, εγκρίθηκαν η μελέτη εφαρμογής και τα τεύχη δημοπράτησης του έργου, με προϋπολογισμό 23,6 εκατομμυρίων ευρώ από το ΕΣΠΑ Δυτικής Ελλάδας (Agrinio Culture, 2026), γεγονός που σηματοδοτεί τη μετάβαση στο στάδιο υλοποίησης της κατασκευής. Η εκπαιδευτική διάσταση, επομένως, έχει ήδη προβλεφθεί στον εγκεκριμένο προγραμματισμό. Ωστόσο, επειδή το μουσείο δεν έχει ακόμη υλοποιηθεί, η παρούσα εργασία έχει χαρακτήρα πρότασης, επιχειρώντας να συμβάλει στον διάλογο για τον εκπαιδευτικό σχεδιασμό του μουσείου πριν αυτός παγιωθεί.

Θεωρούμε ότι στο νέο κτήριο η εκθεσιακή και η εκπαιδευτική λογική δεν μπορεί να περιορίζεται σε μια γραμμική αφήγηση της τοπικής ιστορίας. Χρειάζεται να οργανωθεί γύρω από ερωτήματα που ενεργοποιούν τον επισκέπτη, όπως πώς διαμόρφωσε ο καπνός τον αστικό χώρο, ποιες κοινωνικές ομάδες εργάστηκαν ή έζησαν γύρω από την καπναποθήκη, πώς μετασχηματίστηκαν οι χρήσεις του κτηρίου στη διάρκεια των δεκαετιών, ποιες μνήμες διατηρούνται ακόμη και τι έχει πλέον χαθεί. Με αυτόν τον τρόπο, το κτήριο δε θα λειτουργεί μόνο ως τόπος επίσκεψης, αλλά θα αποκτήσει ενεργό ερμηνευτικό ρόλο ως κόμβος σχέσεων ανάμεσα στον χώρο, τα αντικείμενα, την εργασία, τις βιογραφίες και τις αφηγήσεις της πόλης.

Σε αυτό το σημείο συγκλίνουν η βιομηχανική κληρονομιά και η μουσειοπαιδαγωγική. Η πρώτη προσφέρει το υλικό υπόστρωμα και το ιστορικό περιεχόμενο. Η δεύτερη προσφέρει τις μεθόδους, μέσω των οποίων το περιεχόμενο αυτό μπορεί να μετασχηματιστεί σε μαθησιακή εμπειρία για κατοίκους, μαθητές/τριες και επισκέπτες/τριες (Βέμη & Νάκου, 2010).

► ΠΛΑΙΣΙΟ ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Για να αποκτήσει η εκπαιδευτική διάσταση ουσιαστικό χαρακτήρα, χρειάζεται ένα πλαίσιο που να συνδέει το αντικείμενο του συγκεκριμένου μουσείου με ευρύτερους μαθησιακούς στόχους. Οι βασικοί άξονες μπορούν να είναι οι εξής: κατανόηση της τοπικής ιστορίας και της βιομηχανικής κληρονομιάς, ανάπτυξη ιστορικής ενσυναίσθησης, ενίσχυση της σχέσης με τον τόπο, καλλιέργεια ομαδοσυνεργατικών δεξιοτήτων και έρευνας, καθώς και εξοικείωση με πολυτροπικές μορφές αφήγησης και τεκμηρίωσης. Οι άξονες αυτοί προτείνονται με βάση τα προγράμματα σπουδών του σημερινού σχολείου, το ιστορικό περιεχόμενο του χώρου και τις αρχές της κονστρουκτιβιστικής μουσειακής μάθησης, όπως τις συστηματοποίησε ο Hein (1998).

Προτείνεται, οι σχολικές δράσεις να είναι διαβαθμισμένες ανάλογα με την ηλικία και τους γνωστικούς στόχους. Για τις μικρότερες τάξεις, πρόσφορες είναι δραστηριότητες αισθητηριακής και αφηγηματικής διερεύνησης του χώρου:

παρατήρηση των υλικών κατασκευής (πέτρα, ξύλο, σίδηρο), ιστορίες αντικειμένων που σχετίζονται με τον καπνό (π.χ. ζυγαριές, μπάλες καπνού, εργαλεία), παιχνίδια προσανατολισμού μέσα στους μεγάλους χώρους αποθήκευσης, αντιστοίχιση εικόνων «τότε και τώρα» με παλαιές φωτογραφίες του Αγρινίου και εργαστήρια μικρής κλίμακας σχετικά με τη διαδρομή του καπνού ως κοινωνικού και οικονομικού αγαθού. Για μαθητές/τριες μεγαλύτερων τάξεων, το ενδιαφέρον μπορεί να μετατοπιστεί στην ιστορία της εργασίας, στους ρόλους ανδρών και γυναικών στην καπνική οικονομία, στις κοινωνικές μεταβολές της πόλης, στις μορφές συλλογικής οργάνωσης και στη σχέση τοπικής και εθνικής ιστορίας.

Ιδιαίτερα γόνιμη κρίνουμε πως θα είναι η αξιοποίηση της προφορικής ιστορίας. Η συγκέντρωση αφηγήσεων από κατοίκους, οικογένειες παλιών καπνεργατών, παλαιούς εργαζομένους ή ανθρώπους που έχουν προσωπικές μνήμες από το κτήριο μπορεί να τροφοδοτήσει εκπαιδευτικά εργαστήρια, σχολικά projects και συμμετοχικές εκθέσεις. Με τον τρόπο αυτό, η κοινότητα δεν εμφανίζεται απλώς ως κοινό-δέκτης, αλλά συμμετέχει ενεργά στη διαμόρφωση του περιεχομένου. Η πρακτική αυτή είναι συμβατή με συμμετοχικές αντιλήψεις για τη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς και ενισχύει την αίσθηση ότι το μουσείο ανήκει κοινωνικά στην πόλη.

Εξίσου σημαντική μπορεί να είναι η χρήση βιωματικών και παραστατικών τεχνικών. Η δραματοποίηση και οι ασκήσεις ρόλων μπορούν να βοηθήσουν μαθητές/τριες και επισκέπτες/τριες να κατανοήσουν πώς λειτουργούσε μια καπναποθήκη, ποιοι άνθρωποι κινούνταν μέσα σε αυτήν, πώς οργανωνόταν η εργασία και ποια συναισθήματα ή συγκρούσεις συνόδευσαν την καθημερινότητα εκείνης της εποχής. Για παράδειγμα, οι μαθητές/τριες θα μπορούσαν να ενσαρκώσουν ρόλους καπνεργατών, εμπόρων, μηχανικών συντήρησης μηχανημάτων, μέσα στους ίδιους χώρους που γίνονταν αυτές οι δραστηριότητες, αξιοποιώντας την ατμόσφαιρα του κτηρίου. Το ζητούμενο δεν είναι μια νοσταλγική αναπαράσταση του παρελθόντος, αλλά η καλλιέργεια ιστορικής φαντασίας και κριτικής συνείδησης. Ένα ανάλογο ενδεικτικό μουσειοπαιδαγωγικό σενάριο για μαθητές Γυμνασίου, παρουσιάζεται στο Παράρτημα της εργασίας.

Οι ψηφιακές εφαρμογές μπορούν να λειτουργήσουν υποστηρικτικά και όχι ως υποκατάστατα της φυσικής εμπειρίας. Διαδραστικοί χάρτες της «πόλης του καπνού» που αποκαλύπτουν τα σημεία των πρώην καπναποθηκών στο σημερινό Αγρίνιο, πολυμεσικές διαδρομές, ψηφιακά αρχεία προφορικών μαρτυριών, εφαρμογές επαυξημένης πραγματικότητας που επιτρέπουν να «δει» κανείς πώς ήταν ο χώρος σε λειτουργία, ή μικρές παιχνιδοποιημένες δραστηριότητες ανακάλυψης μπορούν να προσδώσουν επιπλέον βάθος στην επίσκεψη και να απευθυνθούν ιδιαίτερα σε εφήβους/ες και νεαρούς ενήλικες (Li & Zhang, 2025). Η χρήση τους, ωστόσο, θα πρέπει να υπηρετεί σαφείς παιδαγωγικούς στόχους, όπως αναζήτηση, σύνδεση, ερμηνεία, συνεργασία και αναστοχασμό.

Τέλος, το μουσείο οφείλει να ενσωματώσει αρχές προσβασιμότητας και συμπερίληψης από τον αρχικό σχεδιασμό των εκπαιδευτικών του δράσεων. Η σχετική βιβλιογραφία επισημαίνει ότι η ουσιαστική συνεργασία σχολείου και μουσείου ενισχύεται όταν τα προγράμματα είναι πολυαισθητηριακά, ευέλικτα, ενεργητικά και σχεδιασμένα για ποικίλα μαθησιακά προφίλ (Gómez-Hurtado et al., 2020). Στην περίπτωση των Καπναποθηκών Παπαπέτρου αυτό σημαίνει, μεταξύ άλλων, πολλαπλές διαδρομές νοηματοδότησης του υλικού, δυνατότητα συμμετοχής ατόμων με διαφορετικές ανάγκες, χρήση εναλλακτικών μορφών αφήγησης και έμφαση στην εμπειρία του χώρου ως κοινό αγαθό.

Πίνακας 1. Ενδεικτικοί άξονες μουσειοπαιδαγωγικής αξιοποίησης των Καπναποθηκών Παπαπέτρου

Άξονας	Ενδεικτικές πρακτικές	Μαθησιακοί στόχοι	Κοινό
Τοπική ιστορία και αστική μνήμη	Χάρτες «τότε και τώρα», διαδρομές στην πόλη του καπνού, φωτογραφική αντιπαράβολή	Κατανόηση του μετασχηματισμού του αστικού χώρου και σύνδεση παρελθόντος-παρόντος	Δημοτικό, Γυμνάσιο, Λύκειο ευρύ κοινό
Ιστορίας της εργασίας	Εργαστήρια με επίκεντρο αντικείμενα σχετικά με τον καπνό, μελέτη τεκμηρίων, αφηγήσεις για τους καπνεργάτες	Ιστορική ενσυναίσθηση, κοινωνική ιστορία, κριτική κατανόηση της εργασίας	Γυμνάσιο, Λύκειο, νέοι ενήλικες
Προφορική ιστορία και συμμετοχικό αρχείο	Συνεντεύξεις με κατοίκους, συλλογή οικογενειακών τεκμηρίων, μικρές συμμετοχικές εκθέσεις	Συμμετοχή της κοινότητας, παραγωγή τοπικής γνώσης, μάθηση μεταξύ γενεών	Μαθητές, οικογένειες, τοπική κοινότητα
Δραματοποίηση, βιωματική προσέγγιση	Εκπαιδευτικό δράμα, ασκήσεις ρόλων, αναπαράσταση καθημερινών πρακτικών	Συναισθηματική εμπλοκή, συνεργασία, βιωματική κατανόηση του παρελθόντος	Δημοτικό, Γυμνάσιο, Λύκειο, οικογένειες
Ψηφιακή διαμεσολάβηση	Διαδραστικοί χάρτες, πολυμεσικές αφηγήσεις, μικρές παιχνιδοποιημένες διαδρομές	Ενίσχυση εμπλοκής, πολυτροπικός γραμματισμός, διερευνητική μάθηση	Έφηβοι, νέοι ενήλικες, μικτές ομάδες

► ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η προτεινόμενη προσέγγιση δείχνει ότι η εκπαιδευτική λειτουργία ενός μουσείου βιομηχανικής κληρονομιάς δεν αποτελεί απλώς μια συμπληρωματική υπηρεσία, αλλά βασικό στοιχείο της κοινωνικής του αποστολής. Στην περίπτωση των Καπναποθηκών Παπαπέτρου, η εκπαίδευση μπορεί να λειτουργήσει ως βασικός συνδετικός κρίκος ανάμεσα στο ίδιο το μνημείο και στις κοινότητες που καλείται να υπηρετήσει. Χωρίς αυτή τη διάσταση, το κτήριο κινδυνεύει να παραμείνει άρτια αποκατεστημένο, αλλά με περιορισμένη κοινωνική λειτουργία. Η διαπίστωση αυτή συνάδει με τη θέση του Heijn (1998) ότι η μάθηση στο μουσείο δεν προκύπτει αυτόματα από την έκθεση, αλλά απαιτεί συνειδητό σχεδιασμό που λαμβάνει υπόψη τόσο το περιεχόμενο όσο και τον τρόπο με τον οποίο οι επισκέπτες/τριες κατασκευάζουν νόημα.

Επιπλέον, η περίπτωση του Αγρινίου δείχνει ότι η βιομηχανική κληρονομιά μπορεί να λειτουργήσει ως προνομιακό πεδίο σύνδεσης τοπικής ιστορίας, πολιτιστικής εκπαίδευσης και αστικής ταυτότητας. Στον ελληνικό χώρο, ανάλογα εγχειρήματα - όπως το Μουσείο Καπνού στην Καβάλα, τα θεματικά μουσεία του Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς (π.χ. Μουσείο Βιομηχανικής Ελαιοργάνης Λέσβου), αλλά και η ανάδειξη του κεραμοποιείου Τσαλαπάτα στον Βόλο- έχουν δείξει ότι η επιτυχία

μιας τέτοιας μετατροπής συνδέεται άμεσα με τον βαθμό στον οποίο το εκπαιδευτικό πρόγραμμα αποτελεί οργανικό μέρος της μουσειακής αφήγησης (Νάκου, 2001). Η περίπτωση του Αγρινίου παρουσιάζει την ιδιαιτερότητα ότι, σε αντίθεση με τα ήδη υπάρχοντα μουσεία βιομηχανικής κληρονομιάς, ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός μπορεί να αποτελέσει εξ αρχής μέρος του αρχιτεκτονικού και μουσειολογικού σχεδιασμού. Όπως επεσήμαναν οι Falk & Dierking (2012), η μακροχρόνια επίδραση μιας μουσειακής εμπειρίας συνδέεται άμεσα με τον βαθμό στον οποίο ο/η επισκέπτης/τρια νιώθει ότι το περιεχόμενο τον αφορά προσωπικά. Αυτό το σημείο έχει ιδιαίτερη βαρύτητα για την πόλη του Αγρινίου, καθώς ο καπνός δε συνδέεται μόνο με την οικονομική ιστορία, αλλά και με τη μνήμη της καθημερινής ζωής και της κοινωνικής ταυτότητας της πόλης (Popescu & Albă, 2022).

Τα παραπάνω δεν σημαίνουν ότι ο παιδαγωγικός σχεδιασμός θα πρέπει να στραφεί σε εξιδανικευμένη παρουσίαση του παρελθόντος ή σε επιφανειακή πολιτιστική κατανάλωση. Η Smith (2006) επεσήμανε ότι η κληρονομιά εμπεριέχει πάντα στοιχεία έντασης και διαφορετικών ερμηνειών (dissonance). Μια μονοδιάστατη αφήγηση θα κινδύνευε να αποσιωπήσει τις φωνές εκείνων που έζησαν τις πιο σκληρές όψεις της βιομηχανικής ζωής. Η βιομηχανική κληρονομιά μπορεί να συμβάλει σε γόνιμο προβληματισμό εφόσον αναδεικνύει και τις αντιφάσεις της, όπως κοινωνικές ανισότητες, σκληρές συνθήκες εργασίας, μετασχηματισμούς της πόλης, απώλειες, εγκατάλειψη και σύγχρονες διαπραγματεύσεις για τη χρήση του χώρου. Επομένως, η εκπαιδευτική αξιοποίηση των Καπναποθηκών Παπαπέτρου οφείλει να είναι ιστορικά τεκμηριωμένη, πολυφωνική και κριτική.

Τέλος, κρίνεται χρήσιμο η παρούσα πρόταση να ακολουθηθεί από εμπειρική έρευνα εφαρμογής. Η μελέτη παρουσιάζει περιορισμούς, καθώς δε βασίζεται σε πρωτογενή δεδομένα ούτε σε αξιολόγηση κάποιου εφαρμοσμένου προγράμματος. Μελλοντικές έρευνες μπορούν να εξετάσουν τις αντιλήψεις μαθητών, εκπαιδευτικών, κατοίκων και επαγγελματιών πολιτισμού, να αξιολογήσουν προγράμματα και μαθησιακά αποτελέσματα και να διερευνήσουν πώς η εμπειρία του χώρου επηρεάζει τη σχέση με τον τόπο, την πολιτισμική κατανόηση και την ενεργό συμμετοχή. Η μετάβαση από ένα θεωρητικό-εννοιολογικό πλαίσιο στην εφαρμογή είναι απαραίτητη ώστε το μουσείο να συγκροτηθεί όχι μόνο ως θεσμική δομή, αλλά και ως ζωντανή εκπαιδευτική κοινότητα.

► ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι Καπναποθήκες Παπαπέτρου προσφέρουν γόνιμο έδαφος για τη σύνδεση της βιομηχανικής κληρονομιάς με τη μουσειοπαιδαγωγική και την τοποκεντρική μάθηση. Η προοπτική λειτουργίας τους ως Διαχρονικό Μουσείο Αιτωλοακαρνανίας, με ειδική ενότητα για τον καπνό και πρόβλεψη για εκπαιδευτικά προγράμματα και πολυμεσικές εφαρμογές, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για εκπαιδευτικές πρακτικές που θα συνδέουν το μουσείο με το σχολείο και την τοπική κοινωνία. Σε αυτό το πλαίσιο, η τοπική ιστορία, οι προφορικές μαρτυρίες, η δραματοποίηση, τα ψηφιακά εργαλεία και οι συμπεριληπτικές πρακτικές διαμορφώνουν ένα συνεκτικό εκπαιδευτικό πλαίσιο, μια ενδεικτική εφαρμογή του οποίου παρουσιάζεται στο Παράρτημα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Agrinio Culture. (2026, 31 Ιανουαρίου). *Καπναποθήκες Παπαπέτρου: Εγκρίθηκαν τα τεύχη δημοπράτησης*. Ανακτήθηκε από <https://www.agrinioculture.gr/2026/01/31/kapnapothikes-papapetroy-egkrithikan-ta-teychi-dimopratisis/>
- Barzanò, G., Amenduni, F., Cutello, G., Lissoni, M., Pecorelli, C., Quarta, R., Raffio, L., Regazzini, C., Zacchilli, E., & Ligorio, M. B. (2020). When the place matters: Moving the classroom into a museum to re-design a public space. *Frontiers in Psychology*, 11, 943. Retrieved from doi:10.3389/fpsyg.2020.00943
- De Gregorio, S., De Vita, M., De Berardinis, P., Palmero, L., & Risdonne, A. (2020). Designing the sustainable adaptive reuse of industrial heritage to enhance the local context. *Sustainability*, 12(21), 9059. Retrieved from doi:10.3390/su12219059
- Falk, J. H., & Dierking, L. D. (2012). *The museum experience revisited*. Walnut Creek, CA: Left Coast Press.
- Gómez-Hurtado, I., Cuenca-López, J. M., & Borghi, B. (2020). Good educational practices for the development of inclusive heritage education at school through the museum: A multi-case study in Bologna. *Sustainability*, 12(20), 8736. Retrieved from doi:10.3390/su12208736
- Gruenewald, D. A. (2003). The best of both worlds: A critical pedagogy of place. *Educational Researcher*, 32(4), 3-12. Retrieved from doi:10.3102/0013189X032004003
- Hein, G. E. (1998). *Learning in the museum*. London: Routledge.
- Hooper-Greenhill, E. (2007). *Museums and education: Purpose, pedagogy, performance*. London: Routledge.
- ICOM. (2022). Museum definition. *Adopted at the Extraordinary General Assembly, Prague, 24 August 2022*. Retrieved from <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/>
- Li, H., & Zhang, M. (2025). Museum game-based learning: Innovative approaches from a constructivist perspective. *Frontiers in Education*, 10, 1576207. Retrieved from doi:10.3389/feduc.2025.1576207
- Popescu, L., & Albă, C. (2022). Museums as a means to (re)make regional identities: The Oltenia Museum (Romania) as case study. *Societies*, 12(4), 110. Retrieved from doi:10.3390/soc12040110
- Sgouros, R. A., & Stirn, M. A. (2016). Community heritage and place-based learning at the Linn Site, Idaho. *Advances in Archaeological Practice*, 4(4), 479-491. Retrieved from doi:10.7183/2326-3768.4.4.479
- Smith, L. (2006). *Uses of heritage*. London: Routledge.
- Song, J., Chen, J., Yang, X., & Zhu, Y. (2024). Research on adaptive reuse strategy of industrial heritage based on the method of social network. *Land*, 13(3), 383. Retrieved from doi:10.3390/land13030383
- UNESCO. (2015). *Recommendation concerning the protection and promotion of museums and collections, their diversity and their role in society*. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246331>
- Βέμη, Μ., & Νάκου, Ε. (Επιμ.). (2010). *Μουσεία και εκπαίδευση*. Αθήνα: Νήσος.
- Δοδόπουλος, Σ. (2004). *Καπνός και κάπνισμα*. Αθήνα: Σταμούλης.

- Κόκκινος, Γ., & Αλεξάκη, Ε. (Επιμ.). (2002). *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη μουσειακή αγωγή*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Νάκου, Ε. (2001). *Μουσεία: Εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός*. Αθήνα: Νήσος.
- Νικονάνου, Ν. (2010). *Μουσειοπαιδαγωγική: Από τη θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Πατάκη.
- Υπουργείο Πολιτισμού. (2023, 21 Δεκεμβρίου). *Προχωρεί η διαδικασία αποκατάστασης των Καπναποθηκών Παπαπέτρου στο Αγρίνιο*. Ανακτήθηκε από <https://digitalculture.gov.gr/2023/12/prochora-i-diadikasia-apokatastasis-ton-kapnarothikon-papapetrou-sto-agrinio/>
- Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. (2020). *Έγκριση Κτιριολογικού Προγράμματος Διαχρονικού Μουσείου Αγρινίου (πρώην Καπναποθήκες Αφών Παπαπέτρου στο Αγρίνιο)*. Ανακτήθηκε από <https://diavgeia.gov.gr/doc/%CE%A9%CE%9E%CE%9B%CE%A84653%CE%A04-%CE%95%CE%A6%CE%A1?inline=true>

Παράρτημα

Ενδεικτικό μουσειοπαιδαγωγικό σενάριο-Σύντομη παρουσίαση

1. Τίτλος: Οι άνθρωποι πίσω από τον καπνό.
2. Ταυτότητα σεναρίου: Το σενάριο προτείνεται ενόψει της λειτουργίας του Διαχρονικού Μουσείου Αιτωλοακαρνανίας στις Καπναποθήκες Παπαπέτρου στο Αγρίνιο.
 - Κοινό: Μαθητές/τριες Γυμνασίου (Α΄-Γ΄ τάξη).
 - Διάρκεια: 4 διδακτικές ώρες (1 ώρα προετοιμασία στο σχολείο, 2 ώρες στον χώρο, 1 ώρα στο σχολείο για συζήτηση-δραστηριότητες μετά την επίσκεψη).
 - Γνωστικά αντικείμενα: Ιστορία (Γ΄ Γυμνασίου-νεότερη και σύγχρονη ελληνική ιστορία), Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή, Γλώσσα, Τέχνη.
3. Μαθησιακοί στόχοι: Οι μαθητές αναμένεται να: α) κατανοήσουν τη σημασία του καπνού για την οικονομική και κοινωνική ζωή του Αγρινίου τον 20ό αιώνα, β) αναγνωρίσουν τους διαφορετικούς ρόλους ανδρών και γυναικών στην καπνική οικονομία, γ) αναπτύξουν δεξιότητες ιστορικής ενσυναίσθησης μέσα από τη βιωματική διερεύνηση του χώρου, δ) ασκηθούν στη συλλογή και ερμηνεία τεκμηρίων (υλικών αντικειμένων, φωτογραφιών, προφορικών μαρτυριών), ε) κατανοήσουν τη σχέση παρελθόντος-παρόντος μέσα από τη βιομηχανική κληρονομιά της πόλης τους.
4. 1η διδακτική ώρα-Προετοιμασία στο σχολείο: Ο/Η εκπαιδευτικός παρουσιάζει στους/στις μαθητές/τριες μια σύντομη σύγκριση φωτογραφιών (3-4 εικόνες): φωτογραφίες του Αγρινίου στις δεκαετίες 1930-1950, με καπνεργάτριες στους δρόμους, αποθήκες σε λειτουργία και σκηνές φόρτωσης, δίπλα σε σύγχρονες εικόνες των ίδιων χώρων. Οι μαθητές/τριες, χωρισμένοι/ες σε ομάδες των 4-5 ατόμων, καλούνται να απαντήσουν σε τρία ερωτήματα: Τι βλέπετε να έχει αλλάξει; Τι φαντάζεστε ότι γινόταν σε αυτό το κτήριο; Ποιοι άνθρωποι πιστεύετε ότι εργάζονταν εκεί και πώς ήταν η καθημερινότητά τους; Η διδακτική ώρα ολοκληρώνεται με τη διανομή ενός «Φύλλου εργασίας-Αποστολής» στο οποίο κάθε ομάδα αναλαμβάνει μια ειδική ερευνητική αποστολή (π.χ. Ομάδα Αρχιτεκτονικής: καταγράφει υλικά και στοιχεία κατασκευής, Ομάδα Εργασίας: αναζητά στοιχεία της εργασιακής δραστηριότητας, Ομάδα Μνήμης: συγκεντρώνει ερωτήματα για συνέντευξη).

Για την καλύτερη οργάνωση και διαχείριση χρόνου των δύο επόμενων διδακτικών ωρών, οι μαθητές/τριες ενημερώνονται για τις δραστηριότητες που θα πραγματοποιηθούν στον χώρο των καπναποθηκών.

5. 2η διδακτική ώρα-Επίσκεψη στις Καπναποθήκες Παπαπέτρου (Α΄ μέρος):

- *Δραστηριότητα 1: Εξερεύνηση του κτηρίου (25 λεπτά).*

Οι μαθητές/τριες εισέρχονται σιωπηλά στον χώρο και καλούνται για πέντε λεπτά να τον παρατηρήσουν χωρίς σχολιασμό. Στη συνέχεια τούς τίθενται ανοιχτές ερωτήσεις για το κτήριο, όπως: Τι σάς «λέει» αυτός ο χώρος; Γιατί πιστεύετε ότι τα παράθυρα είναι σε αυτό το σχήμα; Τι σημαίνουν τα ανοίγματα αερισμού στους τοίχους; Κάθε ομάδα ξεκινά τη δική της αποστολή σύμφωνα με το Φύλλο Αποστολής, καταγράφοντας παρατηρήσεις, σκίτσα ή σύντομα βίντεο με κινητή συσκευή.

- *Δραστηριότητα 2: «Αντικείμενα που μιλούν» (20 λεπτά).*

Σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο εντός του κτηρίου, οι μαθητές/τριες εξετάζουν αντίγραφα ή πρωτότυπα αντικείμενα σχετικά με τον καπνό όπως ζυγαριά, τσουβάλι, εργαλείο δεματοποίησης, μια φωτογραφία του εργοστασίου. Κάθε ομάδα επιλέγει ένα αντικείμενο και συμπληρώνει μια «Κάρτα αντικειμένου» με τα εξής πεδία: Τι είναι αυτό; Ποιος το χρησιμοποιούσε; Πού; Πότε; Τι ιστορία νομίζετε ότι κρύβει; Η δραστηριότητα ενθαρρύνει τους/τις μαθητές/τριες να κατασκευάσουν νόημα μέσα από την άμεση, με ενεργοποίηση πολλών αισθήσεων, επαφή με υλικά τεκμήρια.

6. 3η διδακτική ώρα-Επίσκεψη στις Καπναποθήκες Παπαπέτρου (Β΄ μέρος):

- *Δραστηριότητα 1: «Μια μέρα στην καπναποθήκη»-εκπαιδευτικό δράμα (25 λεπτά).*

Παρουσιάζονται στους/στις μαθητές/τριες τέσσερα σύντομα βιογραφικά σημειώματα φανταστικών αλλά ιστορικά τεκμηριωμένων προσώπων: μιας νεαρής καπνεργάτριας, ενός εμπόρου καπνού, ενός μικρού παιδιού που περίμενε τη μητέρα του έξω από την αποθήκη, και ενός μηχανικού συντήρησης. Κάθε ομάδα αναλαμβάνει έναν ρόλο και δημιουργεί ένα μικρό σκετς ή μονόλογο (1-2 λεπτών) στον οποίο ο χαρακτήρας περιγράφει μια τυπική μέρα του. Οι μαθητές/τριες παρουσιάζουν το σκετς μέσα στον χώρο της καπναποθήκης, αξιοποιώντας τα αρχιτεκτονικά στοιχεία ως «σκηνικό». Η δραστηριότητα μπορεί να κλείσει με σύντομη συζήτηση με τους μαθητές να απαντούν σε ερωτήματα, όπως πώς νιώσατε ή τι σάς εξέπληξε;

- *Δραστηριότητα 2: Δημιουργική σύνθεση (20 λεπτά).*

Οι ομάδες μοιράζονται τα ευρήματα των αποστολών τους (Δραστηριότητα 1). Στη συνέχεια, κάθε ομάδα δημιουργεί ένα μικρό «αφηγηματικό κολάζ» σε χαρτόνι, συνδυάζοντας σημειώσεις, σκίτσα, φωτογραφίες και σύντομα κείμενα. Τα κολάζ αναρτώνται σε προσωρινό πίνακα στον χώρο. Η συγκεκριμένη δραστηριότητα μπορεί να γίνει και ψηφιακά με χρήση κάποιας σχετικής εφαρμογής (π.χ. padlet, canva). Η δραστηριότητα ολοκληρώνεται με κάποιο ερώτημα αναστοχασμού: Αν αυτό το κτήριο μπορούσε να μιλήσει, τι θα μάς έλεγε; Τι νομίζετε ότι αξίζει να θυμόμαστε και γιατί;

7. 4η διδακτική ώρα-Δραστηριότητες μετά την επίσκεψη: Στο επόμενο μάθημα, οι μαθητές/τριες αξιοποιούν το υλικό της επίσκεψης για τη δημιουργία ενός ψηφιακού ή έντυπου «Μικρού Οδηγού της Καπναποθήκης», ο οποίος περιλαμβάνει τις ιστορίες των χαρακτήρων τους, τις παρατηρήσεις τους και μια δική τους πρόταση για το τι θα ήθελαν να δουν στο μουσείο. Ο οδηγός μπορεί να κοινοποιηθεί στην τοπική κοινότητα και να αναρτηθεί ψηφιακά, δίνοντας στους/στις μαθητές/τριες τον ρόλο του ενεργού πολίτη που συμβάλλει στη νοηματοδότηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

8. Απαιτούμενα υλικά: Φωτογραφικό αρχείο (τότε/ώρα), φύλλα αποστολής (εκτυπωμένα), κάρτες αντικειμένων (εκτυπωμένες), αντίγραφα ή πρωτότυπα αντικείμενα, βιογραφικά σημειώματα χαρακτήρων, χαρτόνια και υλικά κολάζ (κόλλες,

ψαλίδια, μαρκαδόροι), κινητές συσκευές (για φωτογράφιση/βίντεο/δημιουργία padlet/canva).

9. Τρόποι αξιολόγησης: Η αξιολόγηση είναι κυρίως διαμορφωτική και εξελίσσεται σε όλη τη διάρκεια του σεναρίου. Μπορεί να βασιστεί στην παρατήρηση της συμμετοχής και της συνεργασίας κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων, στα αφηγηματικά κολάζ ως προς το βάθος και τη σύνδεσή τους με τα ιστορικά δεδομένα και της αξιολόγησης του «Μικρού Οδηγού» ως προς τη δημιουργικότητα, την ιστορική τεκμηρίωση και την κριτική σκέψη.